

Емпірична верифікація смислодіяльнійсної ДЕТЕРМІНАЦІЇ переживання кризи у безробітних

Rudiuk O.V. Empirical verification of purport-activity determination of crisis experiencing by the unemployed / O.V. Rudiuk // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 33. – Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 2016. – P. 472–487.

О.В. Рудюк. Емпірична верифікація смислодіяльнійсної детермінації переживання кризи у безробітних. Статтю присвячено емпіричній розробці концепту переживання з позиції верифікації його смислодіяльнійсного характеру. Зокрема, вивчено особливості смислодіяльнійсної детермінації переживання кризи у безробітних. Емпіричними корелятами особливостей смислодіяльнійсної детермінації переживання кризи у безробітних визначено характеристики їх смисложиттєвих орієнтацій, особистісної самоактуалізації та особистісних атрибуцій. Також виявлено зв'язок між рівнем інтенсивності переживання кризи у безробітних та характеристиками їх смисложиттєвих орієнтацій, особистісної самоактуалізації та особистісних атрибуцій.

Узагальнення емпіричних даних дало підстави стверджувати, що смисложиттєва феноменологія, як і самоактуалізаційна, визначає змістовний характер переживання кризи у безробітних, а це може свідчити про те, що перетворення кризової ситуації професійного виключення передбачає актуалізацію процесів самодетермінації особистісно-смислової сфери безробітних. Аналіз результатів дослідження особистісних атрибуцій безробітних дозволив виявити, що у перетворенні (переживанні) кризових ситуацій, пов'язаних з втратою професійної і трудової зайнятості, важливу роль відіграє така особистісна диспозиція як інтернальний локус контролю.

Зроблено висновок, що переживання кризи у безробітних має смислодіяльнійсний характер і детермінується специфічною конфігурацією смисложиттєвих, самоактуалізаційних і атрибутивних особистісних характеристик.

Ключові слова: особистість, безробіття, криза, переживання кризи, смислодіяльнійсний характер переживання, смисложиттєві орієнтації, особистісна самоактуалізація, особистісні атрибуції.

О.В. Рудюк. Эмпирическая верификация смыслодеятельностной детерминации переживания кризиса у безработных. Статья посвящена эмпирической разработке концепта переживания с позиции верификации его смыслодеятельностного характера. В частности, изучены особенности смыслодеятельностной детерминации переживания кризиса у безработных. Эмпирическими коррелятами особенностей смыслодеятельностной детерминации переживания кризиса у безработных определены характеристики их смысложизненных ориентаций, личностной самоактуализации и личностных атрибуций. Также выявлена связь между уровнем интенсивности переживания кризиса у безработных и характеристиками их смысложизненных ориентаций, личностной самоактуализации и личностных атрибуций.

Обобщение эмпирических данных дало основания утверждать, что смысложизненная феноменология, как и самоактуализационная, определяет содержательный характер переживания кризиса у безработных, а это может свидетельствовать о том, что преобразование кризисной ситуации профессионального исключения предполагает актуализацию процессов самодетерминации личностно-смысловой сферы безработных. Анализ результатов исследования личностных атрибуций безработных позволил выявить, что в преобразовании (переживании) кризисных ситуаций, связанных с потерей профессиональной и трудовой занятости, важную роль играет такая личностная диспозиция как интернальный локус контроля.

Сделан вывод, что переживание кризиса у безработных имеет смыслодеятельностный характер и детерминируется специфической конфигурацией смысложизненных, самоактуализационных и атрибутивных личностных характеристик.

Ключевые слова: личность, безработица, кризис, переживание кризиса, смыслодеятельностный характер переживания, смысложизненные ориентации, личностная самореализация, личностные атрибуции.

Постановка проблеми. Вимушена трудова і професійна міграція, необхідність суміщення різних видів і форм зайнятості, безробіття та інші феномени соціально-трудова трансформації у своїй сукупності генерують для багатьох українців кризову психологічну реальність. Мова йде саме про психологічну реальність, оскільки ці кризові феномени розглядаються з позиції особистості, яка сприймає і осмислює їх, прагне протистояти труднощам і вибудувати нові стосунки зі світом. Супроводжуючись при цьому втратою почуття визначеності і прозорості у відношенні власного майбутнього, депривацією базових потреб, професійною і соціальною маргіналізацією, втратою сенсу життя, вони стали сьогодні для багатьох джерелом гострих кризових переживань. З огляду на це, наукова рефлексія кризових процесів, які відбуваються у площині відношень зайнятості, вимагає

ґрунтовного осмислення та концептуальної розробки низки найбільш актуальних проблемних аспектів, пов'язаних передусім з їх конструктивним подоланням.

Подолання кризових явищ, релевантних сфері трудової зайнятості, пов'язане з переживаннями. Переживання в такому випадку є найбільш змістовним операціональним еквівалентом для фіксації процесів, які розгортаються у площині суб'єктивно-смислової активності особистості, адже воно змістовно конкретизує її перетворюючу активність в умовах кризи, виводить її за межі простого відновлення рівноваги, забезпечуючи тим самим конструювання нової соціальної ситуації зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо окреслити предметне поле сучасної наукової дискусії з приводу найбільш актуальних аспектів зазначеної проблематики, то стає очевидним, що у вітчизняному дослідницькому просторі воно представлене потужним фактажем теоретичних та емпіричних узагальнень (Ф. Василюк, К. Ізард, С. Максименко, О. Саннікова та ін.). Переживання як систему афективних, когнітивних і особистісних компонентів розглядали Б. Анан'єв, Б. Братусь, Ф. Василюк, Л. Виготський, О. Леонт'єв, А. Маслоу та ін. Уявлення про структурну організацію феномена переживання знайшли емпіричну розробку у дослідженнях І. Бринзи, Л. Вязнікової, О. Донченко, Т. Титаренко, М. Кліщевської, А. Лібіної, І. Пахно, Е. Рябової та ін.

Попри велику кількість досліджень природи та механізмів переживань сьогодні бракує наукових розвідок, присвячених проблемі переживання як процесу активного діяльнісного подолання. Зокрема в нашому дослідженні зроблено спробу емпіричної розробки концепту *переживання* з позиції верифікації його смислодіяльнісного характеру.

Мета статті полягає в емпіричному дослідженні особливостей смислодіяльної детермінації переживання кризи у безробітних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом емпіричного дослідження стала безробітна молодь віком від 18 до 35 років з різним стажем безробіття. Якісна структура вибірки, яка налічувала 137 осіб, відповідала соціально-демографічним і професійним характеристикам безробітних, зареєстрованих Рівненським міським центром зайнятості, на базі якого і проводилася основна частина дослідження. Емпіричними корелятами особливостей смислодіяльної детермінації переживання кризи у безробітних є характеристики їх *смисложиттєвих*

орієнтацій, особистісної самоактуалізації та особистісних атрибуцій.

Дослідження смисложиттєвих орієнтацій безробітних було проведене за допомогою методик: «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (Д. Леонтьєв) [2], «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд) [3], «Тест визначення індивідуальної міри рефлексивності» (О. Карпов, В. Пономарьова) [1]. Характеристиками смисложиттєвих орієнтацій безробітних визначено: «цілі в житті», «процес життя», «результативність життя», «локус контролю-Я», «локус контролю життя», «осмисленість життя», «рефлексивність», «професійну ідентичність».

Дослідження особистісної самоактуалізації безробітних було проведене за допомогою модифікованої нами методики «Діагностика рівня саморозвитку» (Л. Бережнова) [5] і «Самоактуалізація особистості» (Е. Шостром) [4]. Характеристиками їх особистісної самоактуалізації визначено: «часову компетентність», «опору на себе», «сенситивність», «спонтанність», «самоповагу», «самоприйняття», «синергічність», «пізнавальні потреби», «креативність», «мотивацію саморозвитку».

Дослідження особистісних атрибуцій безробітних було проведене за допомогою методики «Рівень суб'єктивного контролю» (Є. Бажин, О. Голинкіна, О. Еткінд) [4]. Характеристиками особистісних атрибуцій безробітних виступили: «інтернальність в області досягнень», «інтернальність в області невдач», «інтернальність в області виробничих відносин».

Необхідність урахування специфіки емоційного сприйняття ситуації професійного виключення (безробіття) та інтенсивності емоційних переживань безробітних спонукали нас до створення формалізованої анкети. Досліджуваним було запропоновано проаналізувати індивідуальну ситуацію професійного виключення і дати кількісну оцінку своїм переживанням з цього приводу за сімома критеріями (емоційними станами), використовуючи заданий (фіксований) числовий континуум їх вираженості. Вираженість кожного стану оцінювалася безробітними за 6-бальною шкалою: 0 балів – відсутність емоційного стану; 5 балів – дуже виражений емоційний стан.

Оцінка переживань у безробітних здійснювалася за такими змістовими показниками: 1) внутрішня напруга; 2) внутрішнє спустошення, відсутність інтересу до будь-чого; 3) внутрішня тривога; 4) внутрішня пригніченість; 5) апатія, нестача сил, щоб упоратися з труднощами; 6) внутрішній спокій; 7) внутрішній комфорт.

З метою визначення діапазону низького, середнього і високого рівнів вираженості показників емоційних переживань безробітних були обчислені квартилі розподілу (Q_{25} , Q_{50} , Q_{75}). Верхньою межею низького рівня вираженості показників переживання було взято перший квартиль (Q_{25}), а нижньою межею високого рівня – третій квартиль (Q_{75}). Середній діапазон вираженості показників переживання відповідав значенням ознаки у проміжку між першим і третім квартилями.

У підсумку співвідношення рівнів вираженості емоційних станів дозволило отримати інтегральний показник – *інтенсивність переживання* індивідуальної ситуації професійного виключення у безробітних.

В ході дослідження було виявлено зв'язок між рівнем інтенсивності переживання кризи у безробітних та характеристиками їх смисложиттєвих орієнтацій, особистісної самоактуалізації та особистісних атрибутів. З цією метою були використані таблиці кросстабуляції номінативних ознак та метод V – Крамера. Проаналізуємо послідовно результати вимірювання кожної із названих груп особистісних характеристик безробітних.

Аналіз результатів вимірювання смисложиттєвих орієнтацій безробітних показав (табл. 1), що високий рівень їх прояву виявлено у відношенні: «осмисленості життя» – (42,8% безробітних), «рефлексивності» – (42,2% безробітних), «професійної ідентичності» – (39,1% безробітних).

Таблиця 1

**Рівень прояву смисложиттєвих орієнтацій у безробітних
(у % від загальної кількості опитаних)**

Рівень прояву смисложиттєвих орієнтацій	Характеристики смисложиттєвих орієнтацій							
	цілі в житті	процес життя	результативність життя	локус контролю-Я	локус контролю життя	осмисленість життя	рефлексивність	професійна ідентичність
низький	17,8	46,0	49,7	17,8	27,9	23,6	20,4	29,6
середній	55,5	38,8	36,2	57,5	47,1	33,6	37,4	31,3
високий	26,7	15,2	14,1	24,7	25,0	42,8	42,2	39,1

Середній рівень вираженості всіх характеристик смисложиттєвих орієнтацій зафіксовано у значній кількості досліджуваних – від 31,3% до 57,5% безробітних за різними показниками.

Низький рівень вираженості смисложиттєвих орієнтацій у безробітних виявлено за такими характеристиками: «результативність життя» (49,7% безробітних) і «процес життя» (46,0% безробітних).

У такому випадку можна говорити про те, що низька оцінка теперішнього («процес життя») і минулого («результативність життя») у цих молодих безробітних детермінується фактом професійного виключення (безробіття) і відбувається через призму тих негативних наслідків, якими, зазвичай, супроводжується. Закономірно, що така життєва подія як безробіття кваліфікується ними як критична, і саме механізмам особистісно-сислової регуляції («осмисленість життя», «рефлексивність») належить виключно важлива роль у нівелюванні негативного психологічного резонансу, викликаного кризою зайнятості. Новий сценарій конструктивного подолання кризи, в такому випадку, можливий лише в процесі відновлення смислової відповідності між свідомістю і буттям через механізми професійної ідентифікації («професійна ідентичність»).

Ці результати можна доповнити даними Д. Леонтьєва, яким було розроблено тестові норми для шкал методики «Тест смисложиттєвих орієнтацій» [2]. Їх можна використати для порівняльного аналізу тестових показників, отриманих на вибірці чоловіків і жінок віком від 18 до 29 років, які брали участь у стандартизації методики, і вибірці безробітних, які брали участь у нашому дослідженні.

Порівняння даних емпіричного дослідження з тестовими нормами для чоловіків і жінок, які приводить Д. Леонтьєв, дозволяє підтвердити кілька важливих закономірностей, вже виявлених на даному етапі дослідження: середні значення у безробітних чоловіків і жінок перевищують відповідні тестові норми чоловіків і жінок за характеристикою «осмисленість життя» ($M_{\text{чол}}=110,7$; $M_{\text{жін}}=110,1$ для безробітних і $M_{\text{чол}}=103,1$; $M_{\text{жін}}=95,8$ для вибірки стандартизації), а за характеристиками «процес життя» ($M_{\text{чол}}=25,6$; $M_{\text{жін}}=22,9$ і $M_{\text{чол}}=31,1$; $M_{\text{жін}}=28,8$ відповідно) і «результативність життя» ($M_{\text{чол}}=18,3$; $M_{\text{жін}}=18,9$ і $M_{\text{чол}}=25,5$; $M_{\text{жін}}=23,3$ відповідно) поступаються (див. [3]). І хоча у нас немає даних, здатних підтвердити статистичну значимість цих відмінностей, все ж можна говорити про певні тенденції щодо вираженості смисложиттєвих орієнтацій у вибірці безробітних.

Закономірно, що теперішнє («процес життя») і минуле («результативність життя») негативно оцінюються через призму тієї ситуації, в якій перебувають безробітні. Проте більш важливим

е розуміння того, як ця ситуація заломлюється в психологічній проекції і переробляється в індивідуальному досвіді суб'єктів професійного виключення («осмисленість життя»). Тому ці дані є вагомим аргументом на користь припущення про актуалізацію процесів самодетермінації особистісно-сислової сфери безробітних, які здійснюються у формі смислорядильного переживання кризи.

Аналіз результатів вимірювання особистісної самоактуалізації молодих безробітних дозволив виокремити групу характеристик з низьким рівнем її прояву: «мотивація саморозвитку», «спонтанність», «часова компетентність» (53,2%, 46,8% і 39,7% безробітних відповідно) (табл. 2).

Таблиця 2

**Рівень прояву особистісної самоактуалізації у безробітних
(у % від загальної кількості опитаних)**

Рівень прояву особистісної самоактуалізації	Характеристики особистісної самоактуалізації									
	часова компетентність	опора на себе	сенситивність	спонтанність	самоповага	само-прийняття	синергічність	пізнавальні потреби	креативність	мотивація саморозвитку
низький	39,7	22,7	18,7	46,8	18,4	23,9	36,2	36,8	24,2	53,2
середній	43,7	55,7	57,2	37,1	50,6	56,6	36,8	26,1	55,7	31,3
високий	16,6	21,6	24,1	16,1	31,0	19,5	27,0	37,1	20,1	15,5

Середній і високий рівні особистісної самоактуалізації демонструє за різними характеристиками від 26,1% до 57,2% і від 15,5% до 37,1% безробітних відповідно.

Такі дані яскраво ілюструють тенденцію до зниження у суб'єктів професійного виключення можливостей особистісного розвитку внаслідок дезінтеграції системи особистісно-професійних обмінів («мотивація саморозвитку»); до перманентного обмеження витрат особистісних ресурсів, підвищення контролю за власною поведінкою (вербальною і невербальною), і як наслідок, до втрати природності і безпосередності у вираженні своїх почуттів і емоцій, здатності бути самим собою («спонтанність»); до відходу від реальності (теперішнього) з фіксацією на досягненнях в минулому або з орієнтацією на нереалістичні цілі у майбутньому («часова компетентність»).

У ході аналізу результатів вимірювання особистісних атрибутів було виявлено (табл. 3), що приблизно третина безробітних демон-

струє високий рівень «інтернальності в області невдач», «інтернальності в області досягнень» та «інтернальності в області виробничих відносин» (34,8%, 33,7% і 32,5% безробітних відповідно).

Таблиця 3

**Рівень прояву особистісних атрибуцій у безробітних
(у % від загальної кількості опитаних)**

Рівень прояву особистісних атрибуцій	Характеристики особистісних атрибуцій		
	інтернальність в області досягнень	інтернальність в області невдач	інтернальність у вироб. відносинах
низький	31,0	35,3	29,9
середній	35,3	29,9	37,6
високий	33,7	34,8	32,5

Щодо середнього і низького рівнів прояву особистісних атрибуцій, то тут спостерігається схожа ситуація: від 29,9% до 37,6% безробітних демонструють середній рівень їх прояву, а від 29,9% до 35,3% – низький.

У цьому випадку важко виокремити виражені змістові тенденції в силу того, що параметр локусу контролю є стійкою особистісною диспозицією, характер детермінації якої можна чітко прослідкувати лише у взаємозв'язку з динамічними особистісними утвореннями, наприклад, смисловими (когнітивними, емоційними) або конативними. Тому більш розгорнуту інтерпретацію детермінуючого характеру особистісних атрибуцій ми проведемо в контексті аналізу їх взаємозв'язку з рівнем інтенсивності переживання кризи у безробітних.

Наступним кроком у реалізації дослідження було виявлення зв'язку між інтенсивністю переживання кризи у безробітних та характеристиками їх смисложиттєвих орієнтацій, особистісної самоактуалізації та особистісних атрибуцій. Проаналізуємо поспідовно вплив кожної із зазначених груп особистісних характеристик безробітних на інтенсивність переживання кризи.

Аналіз даних на предмет виявлення взаємозв'язку між інтенсивністю переживання кризи та смисложиттєвими орієнтаціями безробітних дозволив зафіксувати статистично значимий зв'язок з усіма характеристиками (табл. 4).

Найбільший за силою зв'язок виявлено з «рефлексивністю» ($V=0,375$; $p<0,001$), «осмисленістю життя» ($V=0,353$; $p<0,001$), «локусом контролю життя» ($V=0,335$; $p<0,001$), «цілями в житті» ($V=0,300$; $p<0,001$), «локусом контролю-Я» ($V=0,286$; $p<0,001$) і «профідентичністю» ($V=0,257$; $p<0,001$).

Якщо проаналізувати дані, наведені в таблиці, то можна виокремити кілька важливих тенденцій, які визначають особливості особистісно-сислової детермінації переживання кризи у безробітних.

Так, молодь із сильною і амбітною особистісною позицією щодо життя (вис. рівень у 33,8% і сер. – у 56,9% безробітних), з вираженими життєвими цілями (вис. рівень у 39,5% і сер. – у 49,2% безробітних), пов'язаними з ідентифікацією і самореалізацією у професійній сфері (вис. рівень у 52,3% і сер. – у 30,3% безробітних), переконаннями щодо можливості свідомого контролю над усіма аспектами власного життя, в тому числі професійно релевантними (вис. рівень у 31,3% і сер. – у 50,3% безробітних), перебувають у стані інтенсивного пошукуислової відповідності між ідеальним, бажаним сценарієм власного професійного розвитку і реальною ситуацією, що унеможлиблює його реалізацію (безробіття). Про це свідчить виражений характерислового (вис. рівень у 59,0% і сер. – у 23,6% безробітних) і рефлексивного (вис. рівень у 59,5% і сер. – у 31,8% безробітних) компонентів переживання у безробітних.

Таблиця 4

Взаємозв'язок між рівнем інтенсивності переживання у безробітних та рівнем прояву їх смисложиттєвих орієнтацій (у % від загальної кількості опитаних)

Рівень прояву смисложиттєвих орієнтацій		Рівень інтенсивності переживання		
		низький	середній	високий
цілі в житті	низький	37,9	10,6	11,3
	середній	50,6	80,3	49,2
	високий	11,5	9,1	39,5
процес життя	низький	50,6	24,2	51,3
	середній	43,7	47,0	33,8
	високий	5,7	28,8	14,9
результативність життя	низький	57,5	34,8	51,3
	середній	39,1	50,0	30,3
	високий	3,4	15,2	18,5
локус контролю-Я	низький	41,4	12,1	9,2
	середній	52,9	65,2	56,9
	високий	5,7	22,7	33,8
локус контролю життя	низький	63,2	9,1	18,5
	середній	31,0	59,1	50,3
	високий	5,7	31,8	31,3

осмисленість життя	низький	49,4	7,6	17,4
	середній	43,7	50,0	23,6
	високий	6,9	42,4	59,0
рефлексивність	низький	51,7	13,6	8,7
	середній	36,8	54,5	31,8
	високий	11,5	31,8	59,5
професійна ідентичність	низький	50,6	37,9	17,4
	середній	27,6	39,4	30,3
	високий	21,8	22,7	52,3

Виходячи з результатів дослідження, ми припускаємо, що ситуація професійного виключення актуалізує процес самодетермінації особистісно-сислової сфери безробітних, який здійснюється шляхом смислодіяльного переживання кризи в їх індивідуальному досвіді. По суті, в процесі перетворення критичної ситуації на рівні особистості (її суб'єктно-середовищних відношень) безробітного актуалізуються процеси його смислодіяльної активності, і в тканину цих смислотрансформуючих відношень обов'язково вплетені переживання.

Це опосередковано підтверджує гіпотезу про те, що завдяки переживанню, як процесу не лише пристрасного відображення образів явищ, смислів, цінностей, а ширше – як процесу реінтеграції (відновлення) суб'єктивно-сислового простору безробітних, відкриваються можливості їх професійного самовизначення на новому (продуктивному, творчому) рівні.

Аналіз взаємозв'язку між інтенсивністю переживань у безробітних та рівнем прояву їх особистісної самоактуалізації дозволив виявити статистично значимий зв'язок з усіма, крім «спонтанності», характеристиками (табл. 5).

Найбільший за силою зв'язок виявлено із «самоповагою» ($V=0,320$; $p<0,001$), «пізнавальними потребами» ($V=0,307$; $p<0,001$), «синергічністю» ($V=0,304$; $p<0,001$), «креативністю» ($V=0,282$; $p<0,001$), «опорою на себе» ($V=0,277$; $p<0,001$), «сенситивністю» ($V=0,257$; $p<0,001$), «мотивацією саморозвитку» ($V=0,254$; $p<0,001$) і «самоприйняттям» ($V=0,243$; $p<0,001$).

Представлений у таблиці відсотковий розподіл безробітних за характеристиками особистісної самоактуалізації дозволяє виявити деякі закономірності, важливі для розуміння специфічних особливостей детермінації переживання кризи у безробітних. Очевидно, що найбільш «чутливою» до особливостей ситуації професійної декваліфікації виявилася та частина безробітних, у якої

виражені тенденції поважати і цінувати себе за свою силу (вис. рівень у 41,0% і сер. – у 51,8% безробітних), пізнавати оточуючий світ (вис. рівень у 51,8% і сер. – у 25,6% безробітних), розвивати, розширювати власний професійний простір (вис. рівень у 23,1% і сер. – у 25,6% безробітних), цілісно й осмислено сприймати світ і людей (вис. рівень у 35,9% і сер. – у 33,8% безробітних), діяти творчо і нестандартно в різноманітних життєвих ситуаціях (вис. рівень у 22,6% і сер. – у 57,9% безробітних), керуватися власними принципами і мотивами, у своїх вчинках опиратися на власні почуття і думки (вис. рівень у 30,3% і сер. – у 58,5% безробітних), глибоко і тонко відчувати власні потреби і переживання (вис. рівень у 34,9% і сер. – у 44,1% безробітних), приймати себе всупереч своїй слабкості (вис. рівень у 30,3% і сер. – у 52,3% безробітних).

Що стосується характеристики «спонтанність», то лише невелика частина безробітних з вираженою тенденцією відкрито виявляти свої почуття і емоції у поведінці (вис. рівень у 14,9% і сер. – у 35,4% безробітних) демонструє високу інтенсивність переживання кризи.

Оскільки «спонтанність» не увійшла до переліку значимих самоактуалізаційних корелятивів переживання кризи, то стає очевидним, що можливість і прагнення бути самим собою, спонтанно виражати свої почуття й емоції в поведінці не є для безробітних актуальними потребами в ситуації професійного виключення, що вимагають мобілізації особистісних ресурсів.

Узагальнюючи емпіричні дані, можна говорити про те, що самоактуалізаційна феноменологія, як і смисложиттєва, визначає змістовий характер переживання кризи у безробітних. В контексті даного дослідження це може свідчити про те, що конструктивне перетворення критичної ситуації (безробіття), яке передбачає актуалізацію процесів самодетермінації особистісно-сислової сфери безробітних, пов'язане з певними ознаками зрілої особистості, які вже неодноразово описувалися в науковій літературі. До них можна віднести самоповагу, прийняття себе та інших і, напевне, основну якість, яку А. Маслоу називає самореалізацією, а В. Франкл – осмисленістю життя. Такою важливою домінантою зрілої особистості, яка дозволяє успішно долати негативні наслідки будь-яких життєвих труднощів, Е. Шостром вважала самоактуалізацію.

Це дає підстави частково підтвердити робоче припущення про те, що конструктивне переживання кризи у безробітних відбувається в процесі їх смислодіяльної активності в напрямку усунення смислового розходження між свідомістю і буттям, відновлення їх відповідності на основі нових життєвих відношень,

і детермінується специфічною конфігурацією смисложиттєвих і самоактуалізаційних особистісних детермінант.

Таблиця 5

Взаємозв'язок між рівнем інтенсивності переживання у безробітних та рівнем прояву їх особистісної самоактуалізації (у % від загальної кількості опитаних)

Рівень прояву особистісної самоактуалізації		Рівень інтенсивності переживання		
		низький	середній	високий
часова компетентність	низький	50,6	18,2	42,1
	середній	37,9	68,2	37,9
	високий	11,5	13,6	20,0
опора на себе	низький	47,1	24,2	11,3
	середній	47,1	59,1	58,5
	високий	5,7	16,7	30,3
сенситивність	низький	8,0	25,8	21,0
	середній	83,9	60,6	44,1
	високий	8,0	13,6	34,9
спонтанність	низький	47,1	37,9	49,7
	середній	37,9	40,9	35,4
	високий	14,9	21,2	14,9
самоповага	низький	44,8	16,7	7,2
	середній	49,4	48,5	51,8
	високий	5,7	34,8	41,0
самоприйняття	низький	39,1	22,7	17,4
	середній	58,6	66,7	52,3
	високий	2,3	10,6	30,3
синергічність	низький	66,7	13,6	30,3
	середній	28,7	56,1	33,8
	високий	4,6	30,3	35,9
пізнавальні потреби	низький	67,8	37,9	22,6
	середній	24,1	30,3	25,6
	високий	8,0	31,8	51,8
креативність	низький	48,3	6,1	19,5
	середній	49,4	57,6	57,9
	високий	2,3	36,4	22,6
мотивація само-розвитку	низький	70,1	36,4	51,3
	середній	23,0	59,1	25,6
	високий	6,9	4,5	23,1

Аналіз взаємозв'язку між рівнем інтенсивності переживання у безробітних та їх особистісними атрибутами дозволив зафіксувати статистично значимий зв'язок з усіма їх характеристиками (табл. 6).

За силою зв'язку дані характеристики розподілилися наступним чином: «інтернальність в області невдач» ($V=0,366$; $p<0,001$), «інтернальність в області виробничих відносин» ($V=0,282$; $p<0,001$), «інтернальність в області досягнень» ($V=0,173$; $p<0,01$).

Таблиця 6

Взаємозв'язок між рівнем інтенсивності переживання у безробітних та рівнем прояву їх особистісних атрибутів (у % від загальної кількості опитаних)

Рівень інтенсивності переживання	Характеристики особистісних атрибутів								
	інтернальність в області досягнень			інтернальність в області невдач			інтернальність у вироб. відносинах		
	низький	середній	високий	низький	середній	високий	низький	середній	високий
низький	48,3	31,0	20,7	64,4	17,2	18,4	44,8	28,7	26,4
середній	19,7	43,9	36,4	21,2	43,9	34,8	39,4	40,9	19,7
високий	27,2	34,4	38,5	27,2	30,8	42,1	20,0	40,5	39,5

Відсотковий аналіз характеру взаємозалежності між рівнем інтенсивності переживання у безробітних та «інтернальністю в області невдач» (вис. рівень у 42,1% і сер. – у 30,8% безробітних), «інтернальністю в області виробничих відносин» (вис. рівень у 39,5% і сер. – у 40,5% безробітних) і «інтернальністю в області досягнень» (вис. рівень у 38,5% і сер. – у 34,4% безробітних) дозволяє констатувати, що виражену інтенсивність переживання демонструє та частина безробітних, яка бере всю відповідальність за реальний стан речей (втрата роботи або неможливість її знайти) на себе, намагається локалізувати джерело причинності у собі, прагне розібратися у власних особистісно-професійних якостях, які опосередковано сприяли збільшенню ризику потрапляння до лав безробітних.

Якщо звернутися до результатів, отриманих вітчизняними і зарубіжними дослідниками в контексті вивчення поведінко-

вих стратегій подолання безробіття (копінг-стратегій), то можна помітити закономірну тенденцію – конструктивний стиль поведінки, який приводить до відновлення зайнятості, достовірно частіше демонструють безробітні з вираженими інтернальними особистісними атрибутами. Враховуючи це і виходячи з результатів дослідження, можна припустити, що у перетворенні (переживанні) кризових ситуацій, пов'язаних із втратою професійної і трудової зайнятості, важливу роль відіграє така особистісна характеристика як інтернальний локус контролю.

Якщо екстраполювати ці сентенції у площину дослідження актуальної проблеми, то стає очевидним, що інтернальність як стійка особистісна диспозиція бере безпосередню участь у відновленні (реінтеграції) суб'єктивно-сислового простору безробітних, а детермінуючим процесом такої їх смислодіяльної активності є переживання.

Висновки і перспективи подальших розвідок. На основі визначеної мети, яка полягала у вивченні особливостей смислодіяльної детермінації переживання кризи у безробітних, було досліджено його емпіричні кореляції – смисложиттєві орієнтації, характеристики особистісної самоактуалізації та особистісних атрибутів безробітних, а також виявлено взаємозв'язок рівня їх вираженості з інтенсивністю переживань.

Узагальнення емпіричних даних дало підстави стверджувати, що смисложиттєва феноменологія, як і самоактуалізаційна, визначає змістовий характер переживання кризи у безробітних. Це може свідчити про те, що перетворення кризової ситуації безробіття передбачає актуалізацію процесів самодетермінації особистісно-сислової сфери безробітних. Аналіз результатів дослідження особистісних атрибутів безробітних дозволив виявити, що у перетворенні (переживанні) кризових ситуацій, пов'язаних із втратою професійної і трудової зайнятості, важливу роль відіграє така особистісна характеристика як інтернальний локус контролю.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні типологічних і статевоспецифічних особливостей переживання кризи у безробітних.

Список використаних джерел

1. Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А.В. Карпов. – М. : Изд-во Ин-та психологии РАН, 2004. – 424 с.
2. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций / Д.А. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Смысл, 2000. – 18 с.

3. Практикум по гендерной психологии / под ред. И.С. Клециной. – СПб., 2003. – 480 с.
4. Сыманюк Э.Э. Психология профессионально обусловленных кризисов / Э.Э. Сыманюк. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та, 2004. – 320 с.
5. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 488 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Karpov A.V. Psihologija refleksivnyh mehanizmov dejatel'nosti / A.V. Karpov. – М. : Izd-vo In-ta psihologii RAN, 2004. – 424 s.
2. Leont'ev D.A. Test smyslozhiznennyh orientacij / D.A. Leont'ev. – 2-e izd. – М. : Smysl, 2000. – 18 s.
3. Praktikum po gendernoj psihologii / pod red. I.S. Klecinoj. – SPb., 2003. – 480 s.
4. Symanjuk Je.Je. Psihologija professional'no obuslovlennyh krizisov / Je.Je. Symanjuk. – М. : Izd-vo Mosk. psihol.-soc. in-ta, 2004. – 320 s.
5. Fetiskin N.P. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp / N.P. Fetiskin, V.V. Kozlov, G.M. Manujlov. – М. : Izd-vo In-ta psihoterapii, 2002. – 488 s.

O.V. Rudiuk. Empirical verification of purport-activity determination of crisis experiencing by the unemployed. The article deals with the empirical elaboration of experience concept from the perspective of verification of its purport-activity character. In particular, the features of purport-activity determination of crisis experiencing by the unemployed are studied. The characteristics of the life purport orientations, personal self-actualization and personal attributions are defined as empirical correlates of features of purport-activity determination of crisis experiencing by the unemployed. An association between the level of intensity of crisis experiencing by the unemployed and characteristics of life purport orientations, personal self-actualization and personal attributions is detected.

Summarizing of empirical data gives grounds to claim that life purport phenomenology as well as self-actualization determines informative character of crisis experiencing by the unemployed. This may indicate that the conversion of crisis situation of professional exclusion provides actualization of self-determination processes of personal-purport sphere of the unemployed. Analysis of the survey results of the unemployed personal attributions revealed that such personal disposition as internal locus of control plays an important role in the conversion (experience) of crisis situations related to loss of employment.

It is concluded that the experience of the crisis by the unemployed has purport-activity character and it is determined by specific configuration of life purport, self-actualization and attribute personal characteristics.

Key words: personality, unemployment, crisis, crisis experience, purport- activity character of experience, life purport orientations, personal self-actualization, personal attribution.

Received February 03, 2016

Revised March 21, 2016

Accepted April 23, 2016

УДК 159. 9: 34 (075.8)

A.B. Сорока

Anatolij_Soroka@ukr.net

Психологічні особливості взаємозв'язків ціннісно-нормативної сфери та системи вольової саморегуляції девіантної особистості

Soroka A.V. Psychological features of interrelation of value-normative sphere and the system of will self-regulation of deviant personality / A.V. Soroka // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 33. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 487–498.

А.В. Сорока. Психологічні особливості взаємозв'язків ціннісно-нормативної сфери та системи вольової саморегуляції девіантної особистості. Дана стаття продовжує розкривати процес виконання експериментального дослідження запропонованої нами програми дослідження розвитку ефективності соціальної адаптації безхатька після звільнення від відбування терміну покарання (перші 6 місяців після відбування терміну покарання) [7]. У результаті використання кореляційного аналізу за методом обчислення коефіцієнта r Кендела визначено психологічні особливості взаємозв'язків ціннісно-нормативної сфери та динамічної сторін вольової саморегуляції особистості після звільнення від відбування терміну покарання. Аналізуючи виявлені нами взаємозв'язки, можна виділити два їх типи: конструктивні зв'язки, такі, де високі показники компонентів ціннісно-нормативної сфери та вольової саморегуляції особистості утворюють зв'язки, що сприяють кращій ресоці-